

1944, 15. říjen. Podbrezová. — Rezoluce z konference závodních výborů o jejich úkolech v období národně osvobozenického boje proti hitlerovskému Německu a o účasti dělnictva na správě podniků a kontrole výroby.

Osloboditelský boj proti nemeckým tyranom, do ktorého sa jednotne a odhodlane postavil celý slovenský národ, vyžaduje, aby všetky ľudské sily a všetky naše hospodárske zdroje boli dané do služieb národa, do služieb vojny. Slovenskí robotníci ako verní synovia svojho národa, stoja všade na prednom mieste bojujúceho národného frontu. Značná časť robotníkov je v radoch armády a u partizánských oddielov a mnohí z nich priniesli svoj život na oltár vlasti. Tí, ktorí pracujú na oslobodenom území v závodoch a továrňach, nešetria svojich síl. aby ich práca pomohla armáde a aby bol udržiavaný hospodársky život na oslobodenom území.

Tejto úlohe slúžia aj závodné výbory, ktoré na oslobodenom území boli ustavené z radov najuvedomejších robotníkov vo všetkých závodoch a továrňach.¹ Aby mohly závodné výbory

¹ Slovenské národné povstanie bolo počiatkom novej etapy ve vývoji odborového hnutia v Československu. Povstanie bolo rovněž prověřkou nové funkce závodních výborů, z nichž se staly postupně orgány dělnické kontroly výroby a spoluúčasti na správě závodů.

Dělnické odborové organizace všech směrů přestaly na Slovensku existovat krátce po Mnichovu. Slovenská vláda zakázala 9. října 1938 činnost KSČ na Slovensku a nedlouho potom rozpustila i všechny demokratické organizace pracujících. Z odborových ústředí ponechala jen klerikální „Združenie slovenských kresťanských odborových organizácií“, podřízené přímo vedení HSES, které dosazovalo a jmenovalo předáky. Pro všechno dělnictvo na Slovensku bylo zavedeno povinné členství v tomto sdružení. V r. 1940 byly zavedeny tzv. „stavy“, tj. čtyři zájmové skupiny, povinné pro všechny občany. Vrcholným orgánem byla tzv. „Slovenská pracovná pospolitost“ v čele s generálním tajemníkem HSES. Pokračující proces fašizace vedl v r. 1942 k vytvoření nucené fašistické organizace „Združenia príslušníkov priemyslu, živnosti a peňažníctva“, zahrnující zaměstnance i zaměstnavatele.

Pokud šlo o závodní výbory, tisoovský režim se je neodvážil zcela zlikvidovat a zrušit čs. zákony z r. 1920 a 1921 o jejich existenci a působnosti. Avšak vl. nařízením z 13. 6. 1939 byly rozpuštěny svobodně zvolené závodní výbory a nové členy závodních výborů jmenovaly politické úřady.

Přes perzekuci, která doprovázela tato opatření, odmítalo dělnictvo demonstrativně předáky fašistických odborů, organizovalo stávky, provádělo sabotáže ve výrobě a dopravě. V první polovině roku 1944 se průmyslové závody stávaly přímo středisky protifašistického hnutí. Národní povstání na podzim 1944 zmnožilo pak mezi dělnictvem revoluční iniciativu. V Podbrezové, v Harmanci, Povážské Bystrici, ve Vrútkách a jinde bylo povstání vyhlášeno stávkou a mobilizací dělnictva. I další průběh povstání byl ovlivňován aktivitou dělnictva v povstaleckém území. Ozbrojení dělníci bojovali v povstalecké armádě a v partyzánských jednotkách a jejich druhové v továrnách a závodech plnili úkoly v zázemí.

Otázka jednoty dělnictva, především jednoty odborové, nabyla v době povstání mimořádné důležitosti. Již v prvních dnech povstání se utvořil v Banské Bystrici ústřední odborový sekretariát a okresní sekretariáty ve Zvolenu, Podbrezové, Tisovci a místní sekretariát v B. Bystrici. Ústřední odborový sekretariát vypracoval návrh na jednotné odborové hnutí. Otázkou odborů se zabýval i sjednocovací sjezd Komunistické strany Slovenska a strany sociálně demokratické 17. září 1944. Sjezd přijal návrh na sjednocení odborových organizací a zvolil šest členů dočasně vedení jednotných odborových organizací. Tři byli členy KSS, tři byli bývalí sociální demokraté. K vytvoření organizační sítě jednotných odborů včetně závodních odborových organizací se však za povstání nepříkročilo. Komunistická strana zpočátku věnovala pozornost především výstavbě závodních výborů, jejich práci a vyjasnění jejich poslání. Ústřední orgán „Pravda“ přinesl řadu zásadních článků o úkolech závodních výborů v době povstání (dok. čís. 63), o otázce dělnické kontroly a účasti dělnické třídy na správě závodů v zájmu boje proti fašismu (dok. čís. 78), o nutnosti vyvlastnění továren Němců a kolaborantů (dok. čís. 67), o významu závodních milic v boji proti nepříteli (dok. čís. 64) a jiné. Strana věnovala tolik pozornosti odborům a závodním výborům proto, že právě jejich prostřednictvím se uplatňovala revoluční síla a vůle dělnictva.

Závodní výbory se staraly o odstranění fašistů ze závodů a navrhovaly pověřenectvu Slovenské národní rady pro věci hospodářské nová vedení podniků. Dbaly, aby se mezi zaměstnance závodu nevloudili škůdci a sabotéři. Organizovaly ozbrojenou obranu závodů. Spolurozhodovaly při přeorientování výroby pro potřebu boje, spolurozhodovaly v pracovních, zásobovacích a odbytových otázkách, s vedením závodů řešily zaměstnanecké a mzdové problémy i otázky pracovní morálky.

Na činnost závodního výboru v Podbrezovských železárnách v době Slovenského národního povstání vzpomíná jeho tehdejší předseda Emil Peťko:

„Revolučný závodný výbor ihneď zaistil všetkých exponentov fašizmu v závode a za odborného dozoru vedenia podniku kontroloval celú výrobu. Predsedníctvo revolučného závodného výboru bolo v dennom styku s vedením závodu a okrem toho sa každý tretí deň konali spoločné schôdzky, na ktorých sa prerokovali všetky dôležité otázky. V Podbrezovej aj v pridružených závodoch v Hronci a na Piesku sme pracovali systémom delegátov, t. j. vo všetkých oddeleniach, či už to bola lejárň, oceliárň, valcovňa, rúrovňa a ostatné, pracovali jednotliví členovia závodného výboru ako delegáti, poverení konkrétnymi úlohami pre zabezpečenie výroby. S nimi sme prerokovali všetky problémy a ťažkosti, či už sa týkali materiálu, alebo presunu pracovných síl a pod.

Okrem toho pracovalo pri revolučnom závodnom výbore niekoľko komisií: komisia pre osadenstvo, komisia pre sociálne záležitosti, komisia pre výchovu, komisia pre bezpečnosť závodu a neskoršie komisa pre evakuáciu. Komisie sa starali o výrobu a o potreby zamestnancov. Tak napríklad, komisia pre osadenstvo regulovala dosadzovanie pracovníkov na najdôležitejšie výrobné úseky, pretože pre nedostatok ľudí všetky prevádzkárne nepracovali, takže sa bolo treba sústrediť len na to najpotrebnejšie a najdôležitejšie. Komisia zaraďovala do výroby aj úradníkov podľa ich možností, keďže sa dobrovoľne hlásili v značnom počte. Sociálna komisia sa starala o rodiny partizánov a vojakov a organizovala zbierky pre front. Komisia pre evakuáciu sa starala o materiál presunutý z ohrozeného územia do vnútra povstaleckého obvodu. Tak boli napríklad evakuované do Podbrezovej tabakové sklady z Banskej Štiavnice, textilné sklady a iné.

Po skončení mobilizácie partizánov a vojakov začalo sa v Podbrezovej vyrábať v tých oddeleniach, ktoré mohli poskytnúť čo najväčšiu pomoc frontu a bojujúcim jednotkám. Začalo sa s opravou poškodených áut a ostatných motorových vozidiel, pripravovali sa plány na opevnenie oslobodeného územia, začali sa vyrábať zákopnícke lopaty, pionierske čakany, kladivá, sekery, sochory, tesárske kramle na stavbu mostov, osí pre vojenské povozy, plechové piecky do zákopov, míny najrôznejšieho druhu, mínomety, zásobníky do guľometov, podkovy pre kone, poľné kuchyne, cvičné ručné granáty, plniče na umelú hmlu, najrôznejšie nástroje a prístroje. Dodávali sme kyslík a stlačený vzduch pre umelú hmlu a protiletectú ochranu. Pre stavbu letištia pri Brezne sme dodávali trosku, koľajnice a výklopné vozíky. Vyrábali sme oceľové protitankové prekážky a dodávali sme všetok oceľový materiál. Pre ženijné vojsko sme zhotovili oceľové plechy na dva pancierové vlaky, ktoré rovnako úspešne zasiahli do bojov. ... Robotníci a úradníci pod vedením revolučného závodného výboru pracovali s vypätím všetkých svojich síl, aby bleskurýchle splnili každú potrebu a požiadavku vojakov a partizánov.“ [Pri zrode jednoty, str. 53—55].

Konferencie závodných výborů a dôverných sborů v Podbrezovej, jež byla významným mezníkem v boji za jednotu dělnické třídy v Československu a při kladení základů revolučního odborového hnutí, se konala 15. října 1944 za účasti více než 200 delegátů ze 137 závodů osvobozeného i okupovaného území Slovenska. Konference byla svolána narychlo, v ovzduší boje proti přesile hitlerovských vojenských jednotek. Delegáti konference byli voleni na závodních schůzích a na místních poradách. Na 100 dělníků připadl jeden delegát, na každých dalších 200 též jeden. Původně se uvažovalo o sjezdu jednotných odborů. V důsledku vojenské situace bylo rozhodnuto svolat pouze konferenci závodních výborů. Konání konference oznámila povstalecká „Pravda“ 13. října, 15. října pak přivítala konferenci slavnostním úvodníkem, v němž byly vetyčeny její úkoly:

„V nedelu sa schádza konferencia závodných výborov oslobodeného Slovenska. Je to prvá pracovná porada slobodne volených delegátov robotníctva. Schádzajú sa, aby slobodne sa poradili o dnešnej situácii robotníckej triedy, o jej dnešných úlohách v rámci celonárodného zápasu proti nemeckému okupantovi, o jej vlastných záujmoch a o tom, ako sa tieto jej vlastné záujmy stotožňujú so záujmami celonárodnými a ako ich s celonárodnými záujmami treba koordinovať.“

Konferenci předsedal Štefan Kušík, zásadní projev pronesl Jan Šverma. Jeho projev se nezachoval; „Pravda“ přinesla jen velmi stručný komentář, z něhož a ze vzpomínek účastníků konference se dá soudit, že referát byl nesen v duchu těch úvah, které Jan Šverma formuloval v článku otištěném Československými listy 1. června 1944. [Viz pozn. čís. 3 k dokumentu čís. 19.] V úvodu hovořil Jan Šverma o otázkách mezinárodních a o stanovisku Západu ke Slovenskému národnímu povstání. Zhodnotil význam čs. vojenských jednotek, bojujících u Dukly. Vyzýval do boje proti fašismu a vyslovil dík Sovětskému svazu za pomoc. Dále se podrobně zabýval otázkami poslání a pravomocí závodních výborů v osvobozené republice. Potvrdil, že dělnická třída prostřednictvím závodních výborů musí mít právo zúčastňovat se rozhodování důležitých otázek výroby, mezd, přijímání a propouštění zaměstnanců. „Bojujeme za to, aby na Slovensku nevládl Nemeč, aby nevládl maďarský ani český, ani slovenský kapitalista, ale slovenský pracující lid.“ Dále hovořil Šverma o novém poměru Čechů a Slováků, zejména o spolupráci českých a slovenských dělníků po osvobození. Vyložil též úkoly národních a závodních výborů, hovořil o poslání jednotných revolučních odborů, o znárodnění a pozemkové reformě. [Podle vzpomínky J. Krútela, účastníka konference, tehdejšího tajemníka OV KSS v Brezně, „Pri zrode jednoty“].

Po projevu Jana Švermy vystoupil B. Laušman, člen vládní delegace, který pozdravil konferenci jménem čs. dělnických pracovníků v Londýně. K otázkám politické účasti KSS na národně osvobozené boji promluvil G. Husák. Po projevu J. Forinta o mzdových otázkách a o programu závodních výborů hovořil o úkolech závodních výborů J. Valo. Jeho řeč komentovala „Pravda“ 17. 10. 1944:

„Načrtol históriu závodných výborov a povedal, že národný majetok nemôže viac slúžiť niekoľkým jednot-

ešte lepšie plniť svoje úlohy vo vojne i v hospodárskom živote, treba, aby sa všestranne zvyšila ich činnosť, aby sa rozšírili ich práva, aby sa stali závodné výbory skutočnými orgánmi účasti robotníctva na udržiavaní nerušeného chodu výroby.

Preto konferencia závodných výborov, zhodnotiac doterajšie skúsenosti z práce závodných výborov v oslobodenom území, stavia pred všetky závodné výbory tieto úlohy:

Závodné výbory sa musia svedomite starať o všetky sociálne a kultúrne potreby robotníctva svojho závodu. Musia sa starať o hmotné polozenie robotníctva (otázky miezd, plátov, akordných miezd atď.) a bedliť na to, aby aj v terajšom ťažkom vojnovom čase bolo materiálne postavenie robotníctva zaistené. Závodné výbory musia sa starať o to, aby sa udržiavaly a zlepšovaly bezpečnostné, zdravotné a hygienické pomery v závodoch (šatnice, umyvárne a záchody, organizácia zdravotnej služby v závodoch, organizácia prvej pomoci v závodoch). Nehľadiac na ťažkosti vojnových čias, závodné výbory sa musia všade zaoberať aj kultúrnymi potrebami robotníkov (organizovanie prednášok, zriaďovanie čítární a klubov, vydávanie závodných alebo nástenných časopisov).

Závodné výbory sa musia zaoberať všetkými personálnymi otázkami robotníctva a zamestnanectva svojho závodu. Domáhať sa všade práva spolurozhodovať pri prijímaní alebo prepúšťaní robotníkov a zamestnancov. Bedliť na to, aby medzi robotníctvom alebo medzi zamestnancami neboli agenti nepriateľa, živly nepriateľské našej národnej veci, škodcovia.

Starať sa o výchovu nových robotníckych kádrov — o výchovu učňov, o zvýšenie odborovej kvalifikácie robotníkov atď.

Vychádzajúc z toho názoru, že závody a podniky na Slovensku, vybudované prácou slovenského ľudu, musia slúžiť národu a ľudu, domáhame sa toho, aby závodné výbory mali všade možnosť vyslať svojho plnoprávneho zástupcu do správy závodu.

Úlohou tohto zástupcu závodného výboru je spolupracovať so správou závodu vo všetkých otázkach vedenia závodu. Dbáť toho, aby výroba bola vedená riadne a v prospech celku. Starať sa o to, aby sa vojnové dodávky vybavovali s najväčšou svedomitosťou a rýchlosťou.

Zástupca závodného výboru v správe závodu musí sa s celým závodným výborom starať

livcom, ale musí slúžiť nášmu národnému boju, ktorý je vecou všetkých. Celý národ musí teda vykonávať kontrolu nad týmto majetkom a musí rozhodovať, ako a pre koho má tento pracovať. Túto kontrolu bude národ vykonávať cez závodné výbory, prostredníctvom tých, ktorí v nich sami pracujú a produkujú hodnoty.“

Po prijatí rezolúci (dok. čís. 80, 81) nasledovala diskuse o mzdových otázkach, o rodinných prídavkoch, o spolupráci dělníků s pracující inteligenci v závodech, o tvoření závodních výborů a jednotných odborových organizací. Byla vyhlášena řada závazků na výrobu zbraní. Závod na Piesku hlásil výrobu minometů, železničářů ve Zvolenu hlásili zhotovení dvou pancéřových vlaků, osazenstvo slévárny litiny v Podbrezovských železárnách se rozhodlo pracovat dvě hodiny denně přes čas bez náhrady. 700 dělníků ze závodu na Piesku se přihlásilo odpracovat týdně dvě hodiny přes čas též bez náhrady. (Vzpomínka J. Valo, „Pri zrode jednoty“, str. 31, 32.)

Po konferenci se delegáti rozešli po závodech, aby informovali o jejich výsledcích dělnictvo. V B. Bystrici se též den sešli funkcionáři ze závodů a okresů spolu s vedeními závodů k společné poradě, jak splnit usnesení konference. (Pokud jde o problematiku závodních výborů, jejich vztahu ke vznikajícímu revolučnímu odborovému hnutí a úloze při budování nových jednotných odborů, srv. pozn. čís. 1 k dokumentu čís. 153.)

Přípravy, průběhu a výsledků podbrezovského sjezdu se týkají též části dvou depeší, odeslaných ze Slovenska do Moskvy.

14. 10. 1944: „15. října konference závodních výborů v Podbrezové. Odbory zatím neorganizujeme. Závodní výbory mají organizovat účast pracujících na řízení výroby. Jeden zástupce závodního výboru bude členem správy závodu.“ (AÚD KSS Bratislava.)

17. 10. 1944: „15. října se konal sjezd zástupců závodních výborů (zavkom). Účast 500 delegátů z 76 závodů. Pozdravili je Sverma, Laušman, Turjanica, Husák. Referát o úkolech závodních výborů měl Valo. V referátu se zdůrazňovalo, že závodní výbory musí pečovat o všechny sociální potřeby pracujících. Všeobecné zvýšení platů není teď možné, je však nutné zvýšení mezd u nejhůře placených dělníků. Zástupci závodních výborů se mají podílet na správě závodů a spolurozhodovat o všech otázkach — personálních, hospodářských a finančních. Zesíliti střežení závodů proti diversantům, zvýšiti válečnou výrobu. V tomto smyslu žádáme dekret národní rady. Heslo „socialistická republika“, heslo „sovětské Slovensko“ nebo „sovětské Československo“ razili mnozí dělníci řečníci. KS má absolutní vliv a důvěru. Druhá strana mezi dělnictvem je nemožná.“ (Tamtéž.)

o ochranu závodu proti zákerným útokom nepriateľa a v prípade ohrozenia závodu organizovať v dohode so správou závodu a s úradmi evakuáciu strojov, surovín, výrobkov atď.

Prípadné spory medzi závodným výborom a správou závodu predložia sa na riešenie okresného národného výboru, eventuálne povereníkovi Slovenskej národnej rady pre veci hospodárske.

Závodné výbory nech pracujú všade v úzkom spojení so všetkým robotníctvom závodu. Pri vybavovaní vojnových dodávok nech mobilizujú všetko robotníctvo k obetavej práci, aby naši bojovníci na fronte dostali všetko, čo im naše závody môžu poskytnúť.

Nech z každého závodu urobia pevnosť nášho národného osloboditeľského boja.

Pravda, 18. 10. 1944, čís. 34. „Hlavné usnesenia podbrezovskej konferencie závodných výborov.“ — Téz Pri zrode jednoty, Bratislava 1959, fotopříloha.

[81]

1944, 15. říjen. Podbrezová. — Rezoluce z konference závodních výborů, adresovaná Slovenské národní radě¹ v Banské Bystrici, s požadavkem zestátnění majetku nepřátel a domácích zrádců a přiznání práva závodním výborům spolurozhodovat v důležitých otázkách správy závodu.

Závodné výbory, ktoré sa sišly na pracovnej konferencii ako na prvej slobodnej porade robotníckych delegátov, prehlasujú:

Boj proti Hitlerovským bandám a ich bratislavským pomáhačom pokladáme za svoj boj. Zúčastňujeme sa ho v rámci celonárodného frontu, či už ako vojaci v armáde, či už ako partizáni alebo ako jeho bojovníci na svojich doterajších miestach v zázemí. Považujeme za potrebné

¹ Slovenská národní rada projednala rezoluci ve své plenární schůzi dne 20. října 1944. Výsledek byl ovšem dosti hubený, nutno však uznat, že po 20. říjnu neměl žádný orgán SNR čas ani možnosti k realizaci požadavků podbrezovské konference. Při projednávání rezoluce pronesl zástupce KSS významný projev, obsahující stanovisko KSS k obsahu rezoluce, mj. též k otázce vlastnictví výrobních prostředků v osvobozené republice. Otiskujeme plné znění části zápisu ze zasedání SNR, v níž se jedná o rezoluci podbrezovské konference.

„O 4. bode programu, t. j. rezolúcií konferencie závodných výborov, konanej dňa 15. októbra 1944 v Podbrezovej, adresovanej Slovenskej národnej rade — referuje pán Dr. Púll. K rozmnoženému textu rezolúcie. ktorú mal každý z prítomných, uvádza menovaný ešte tento dodatok:

»Požiadavky, ktoré sú rezolúciou konferencie závodných výborov postavené, sú postavené priamo dnešnou situáciou, potrebami nášho ozbrojeného boja proti okupantom. Nie je možné si predstaviť, že by všetky tie úlohy, pred ktoré nás stavia dnešná vojenská, politická a hospodárska situácia, byly splnené tým spôsobom, ako tomu bolo pred vypuknutím nášho povstania, že závod riadila správa alebo riaditeľstvo a robotníctvo sa venovalo len tým úkolom, ktoré vyplývaly z jeho zasadania vo výbore. V dnešnej mimoriadnej situácii je potrebná, či ide o evakuáciu závodu a jeho obranu, či ide o opatrenia bezpečnostné alebo o všetky tie otázky, s ktorými sa stretávame, keď chceme, aby prevádzka v závodoch nerušene i teraz pokračovala a aby nám nevznikala nezamestnanosť, spolupráca všetkého osadenstva závodu s vedením závodu a jeho iniciatíva pri riešení týchto otázok. Bolo by nesprávne povedať, že nie je teraz uprostred boja času na riešenie pomeru medzi zamestnávateľmi a zamestnancami. Naopak pribratie zamestnancov prostredníctvom závodných výborov k spolurozhodovaniu o všetkých dôležitých otázkach, s ktorými vedenie závodu zápasí, je práve predpokladom úspešného vedenia, nášho boja, ktorý môže byť úspešne vedený len vtedy, keď doňho zapneme a zmobilizujeme najširšie vrstvy.

Zivotná úroveň robotníctva nebola ani po našom politickom oslobodení podstatne pozdvihnutá a ani v blízkej budúcnosti nebude sa tak môcť stať v tej miere, ako by to bolo potrebné. Súvisí to s tým, že máme územie podstatne malé, že sme hospodársky izolovaní a že náš priemysel, ktorý má z veľkej časti charakter exportný, nemôže svoje výrobky speňažiť, ale musí pracovať na sklad. Práve preto je potrebné, aby robotníctvo dôkladne poznalo situáciu závodov a aby z vlastného poznania posúdili, nakoľko je možné jeho oprávnené požiadavky splniť v dnešnej situácii.